

16. Германия. Послевоенное устройство Германии. URL: <http://http://www.hyno.ru/tom1/499.html>.
17. Векслер Ю. Германия после войны: уроки экономики. URL: <https://www.svoboda.org/a/24574158.html>.
18. Історія економіки та економічної думки: Курс лекцій / Авт. кол.: С.В. Степаненко (кер. авт. кол.), В.М. Фещенко, С.Н. Антонюк, Н.О. Тимочко та ін. К.: КНЕУ, 2006. 664 с.
19. Економічна енциклопедія / Відпов. редактор С.В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Том 1. 864 с.
20. Павлов Н.В. История современной Германии. 1945-2005. М.: АСТ, Астрель, 2006. 512 с.
21. Уроки экономической мудрости: Как Германия сотворила чудо после Второй мировой. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/germanija-ne-ustaet-pokazyvat-miru-primery-ekonomicheskoy-mudros-321664/>.
22. Эрхард Л. Полвека размышлений: Речи и статьи. М. : Руссико: Ордынка, 1993. 608 с.
23. Васина Л.Л. Социальное рыночное хозяйство: Словарь терминов. М.: ИНФРА-М, 1997.
24. Давыдова Т.Е. Формирование и историческое развитие концепции социального рыночного хозяйства // Историко-экономические исследования. 2006. Т.7. №1. С.16-28.
25. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран. СПб. : Изд-во В.А. Михайлова 2000. 492 с.

УДК 94:327(73+5-191.2)

Цанко О.М.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США СТОСОВНО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

В статті розкриваються основні аспекти та напрями зовнішньої політики США стосовно пострадянських країн Центральної Азії (ЦА). Зокрема автор статті доводить, що у своїй зовнішній політиці по відношенню до країн Центральної Азії США перш за все виходять із власних національних інтересів, сутність яких полягає у закріпленні провідної ролі США як світового геополітичного лідера. Розглядаючи зовнішню політику США стосовно зазначених країн, ми умовно виділяємо три основні етапи цієї політики, а також звертаємо увагу на основні чинники які впливали на її еволюцію.

***Ключові слова:** США, Китай, Росія, Центральна Азія, зовнішня політика, регіональне домінування, конкуренція.*

Цапко А.Н. Эволюция политики США в отношении к постсоветским странам Центральной Азии.

В статье раскрываются основные аспекты и направления внешней политики США в отношении постсоветских стран Центральной Азии (ЦА). В частности автор статьи доказывает, что в своей внешней политике по отношению к странам ЦА США прежде всего исходит из собственных национальных интересов, сущность которых заключается в закреплении ведущей роли США как мирового геополитического лидера. Рассматривая внешнюю политику США в отношении указанных стран, мы условно выделяем три основных этапа этой политики, а также обращаем внимание на основные факторы которые влияли на ее эволюцию.

Ключевые слова: США, Китай, Россия, Центральная Азия, внешняя политика, региональное доминирование, конкуренция.

Tsapko A.N. Evolution of US policy towards post-Soviet countries of Central Asia.

The article reveals the main aspects and directions of US foreign policy towards the post-Soviet countries of Central Asia. In particular, the author of the article argues that in its foreign policy towards the Central Asian countries, the United States primarily proceeds from its own national interests, the essence of which is to consolidate the leading role of the United States as a world geopolitical leader. Considering the US foreign policy towards these countries, we conditionally distinguish three main stages of this policy, as well as pay attention to the main factors that influenced its evolution.

Keywords: the U.S., China, Russia, Central Asia, foreign policy, regional domination, competition.

Постановка проблеми. Розпад СРСР в 1991 р. призвів до формування в світі нової геополітичної реальності, яка була пов'язана з початком домінування у світовій політиці США, як основної геополітичної сили, яка перетворилася у найбільш потужну, як у економічному так і військово-політичному плані світову державу. Поряд з цим, США себе також позиціонують, як носія передових ліберально-демократичних цінностей. В цьому відношенні слід зазначити, що на шляху до прогресу демократії, побудови відкритого суспільства, заснованого на ідеях вільного ринку, США демонструють послідовне дотримання принципів забезпечення справедливості, верховенства закону та мають імідж доброзичливої та миролюбивої сили. Керівництво цієї держави також поєднує вирішення актуальних завдань з реалізацією своєї стратегії в умовах модернізації політико-економічних відносин, універсалізації світової системи, переплетення регіональних і глобальних інтересів.

Як найбільш потужний світовий гравець, США з багатьох питань утримують головні позиції і на світовому енергоринку де прагнуть досягти стабільності і забезпечення безпеки у сфері постачання енергоносіїв на засадах

всеохоплюючого і скоординованого міждержавного підходу. В цьому відношенні не останнє місце у сфері американських інтересів займають пострадянські країни Центральної Азії, до яких відносяться Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.

Стан дослідження проблеми. Питання, які стосуються політики США щодо пострадянських країн Центральної Азії, зважаючи на його актуальність, завжди були об'єктом уваги з боку представників різноманітних державних та громадсько-політичних інституцій а також наукових та експертних кіл. Так, в Україні окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували в своїх працях В. Бадрак, А. Гончарук, Д. Дорофеев, В. Кузнецов, С. Лебеденко, Т. Ляшенко, Ю. Павленко, Б. Парахонський, А. Рижикова, О. Сенченко, С. Толстов та ін.

Серед центральноазійських дослідників слід виділити публікації А. Акматалієвої, Ж. Алдубашевої, М. Ашимбаєва, Ф. Бафоева, А. Верещагіна, К. Іскандарова, О. Князева, М. Нургалієва, Н. Омарова, М. Рахімова, С. А. Умарова, С. Шарاپової, М. Шукурзоди, А. Язмурадова тощо.

Серед російських науковців, цю проблему досліджували О. Богатурова, М. Братерського, Л. Васильєва, В. Гусейнова, С. Жильцова, В. Земскова, А. Казанцев та багатьох інших .

Заслужують на увагу також і публікації західних авторів, зокрема Д. Бернса, З. Бжезінського, С. Бланка, К. Блафа, П. Брукса, Є. Вішник, Р. Гуан Тяня, Дж. Дейвіса, Р. Дермотта, Є. Джеффі, Ч. Зіглера, Р. Катлера, Ф. Старра.

Мета статті. Полягає у дослідженні процесу еволюції політики США по відношенню до пострадянських країн Центральної Азії.

Виходячи із поставленої мети автор дослідження поставив перед собою наступні завдання:

- здійснити періодизацію політики США по відношенню до країн центральноазійського регіону;
- визначити основні аспекти цієї політики;
- з'ясувати основні економічні, політичні та культурно-духовні чинники, які впливали на еволюцію політики США щодо пострадянських країн Центральної Азії.

Виклад основного матеріалу. З моменту розпаду СРСР в грудні 1991 р. пострадянські країни Центральної Азії (ЦА) розпочинають активне власне національно-державне будівництво та відродження своєї історико-культурної спадщини. Ці процеси співпали у часі зі світовими процесами глобалізації та взаємозалежності, основною рушійною силою яких були США. На сьогоднішній день в країнах центральноазіатського регіону одночасно діють закони натурального господарства, капіталістичної системи та сучасних наукових технологій.

За таких обставин політична еліта більшості пострадянських держав Центральної Азії розпочала лібералізацію своїх економічних систем не маючи збалансованої програми розвитку, насамперед щодо ресурсів. Однак, реформи тут не були підкріплені чіткими уявленнями про принципи творення нових демократій, а пряме перенесення на ґрунт посттрадиційних суспільств західних

ліберально-демократичних інститутів без урахування регіональної і національної специфіки обумовило спотворення трансформаційних процесів. Стихийний процес лібералізації, що розгорнувся в 90-х рр. ХХ ст., спричинив серйозну за масштабами і наслідками кризу в економіці, створив соціальну напруженість, призвів до суттєвого зниження життєвого рівня населення цих країн [1].

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного, вважаємо, що досліджувати політику США щодо країнах Центральної Азії, необхідно з урахуванням трьох основних чинників, які впливають на неї, зокрема:

- традиціоналізації (повернення або відродження дорадянських історико-культурних традицій);
- периферізації (залучення до світового поділу праці, насамперед як джерела сировини);
- глобалізації, оскільки геостратегічно центральноазіатський регіон як зазначає А Казанцев охоплює в собі «три різні простори (умовно – Схід, Південь, Світ) та три різні часові виміри (минуле, сьогодення, майбутнє)» [2, с.56].

Тут слід зазначити, що міжнародне значення ЦА обумовлено перш за все геополітично вигідним розташуванням між Росією, Китаєм, Іраном і Кавказом, значним енергетичним і природно-ресурсним потенціалом, транспортно-транзитними можливостями, а також близькістю до осередків збройних конфліктів (Афганістан, Пакистан), що сильно впливають на міжнародну безпеку. У зв'язку з цим, регіон залишатиметься сферою де інтереси США перетинаються з інтересами і стратегіями як самих держав ЦА, так і інших зовнішніх геополітичних гравців, головним чином, Росії, Китаю, Євросоюзу, Ірану і Туреччини.

Починаючи з моменту набуття пострадянськими країнами Центральної Азії незалежності американська зовнішня політика у цьому регіоні характеризується своєю багатоаспектністю і її спрямованістю перш за все на реалізацію власних національних інтересів. Ці інтереси ми умовно можемо поділити на три аспекти, а саме: безпековий; економіко-енергетичний та ідейно-ціннісний.

Виходячи з цих аспектів, ми можемо визначити періоди еволюції зовнішньої політики США по відношенню до центральноазійських країн, які ми умовно ділимо на три етапи:

- перший етап охоплює період від розпаду СРСР в 1991 р. до терактів 11 вересня 2001 р.;
- другий етап розпочався після 11 вересня 2001 р. і був пов'язаний з боротьбою США із світовим тероризмом;
- третій етап розпочався в середині 2000 р. і пов'язаний був з корекцією зовнішньополітичної стратегії США в регіоні в напрямку реалізації політики «розумної сили».

Говорячи про безпековий аспект політики США по відношенню до країн ЦА, слід зазначити, що ці країни є регіоном, де ще не завершилися процеси

становлення інституційної структури і системи міжнародних організацій, а також пошуки культурно-політичної ідентичності [3, с.34-40]. Для регіону характерні внутрішні протиріччя, істотна варіативність культурних практик і ідентичностей, а також широкий діапазон інтерпретацій історичної спадщини. Слід також зазначити, що розвиток центральноазійських країн йде на тлі просування різноманітних, що суперечать один одному, інтеграційних проєктів, за якими стоять потужні геополітичні сили.

Таким чином, можемо констатувати те, що на сьогодні країни ЦА стали заручником глобальної невизначеності. Їхня залежність від структури світової політики є довгостроковою проблемою, так як співвідношення сил на глобальній арені між ключовими зовнішніми гравцями постійно змінюється. [4, с. 141-142].

Виклики і загрози стабільності та сталого розвитку держав регіону пов'язані з багатьма чинниками, до яких ми в свою чергу відносимо: загострення внутрішньополітичних процесів; активізацію екстремістських і терористичних організацій різного спрямування; високий рівень транзитності виготовленої в Афганістані наркотичної продукції через територію країн ЦА; проблеми міграції та маргіналізації міст; екологічну деградацію і водний дефіцит; підвищену конфліктогенність етноконфесійного характеру тощо. Всі проблеми, пов'язані з безпекою ЦАР, мають міжрегіональний характер.

Незважаючи на те, що місце і роль ЦА в світовій спільноті так до кінця і не є визначеними, ці країни поступово втягуються в різні міжрегіональні та глобальні процеси, в тому числі і деструктивні. В силу транснаціонального характеру загроз і низького рівня самостійності кожної з держав регіону жодна країна не може лише власними зусиллями вирішити весь комплекс існуючих проблем; нівелювання загроз, зміцнення безпеки, запобігання і подолання кризових ситуацій в ЦА може сприяти лише інтеграція зусиль. Однак перспектива реальної інтеграції ЦА вельми невтішна: занадто сильний антагонізм між країнами регіону; крім того, різні центральноазійські держави розвиваються в діаметрально протилежних напрямках [5, с. 27].

При цьому, на ЦА сконцентровані інтереси найбільших глобальних гравців, тому їх часто розцінюють, як «ключ» до геополітичного майбутнього і стабільності всього азійського континенту.

Тому, формуючи свою політику у безпековій сфері на першому етапі, тогочасне керівництво США ставило собі за мету: убезпечити зброю масового ураження, що дісталася в спадок від СРСР; допомогти країнам Центральної Азії зміцнити і відстояти недавно набутий суверенітет, незалежність і територіальну цілісність в разі відродження російського імперіалізму і зруйнувати монополію Росії на трубопровідні системи і транзитні маршрути для центральноазійської нафти і газу в якості гарантії незалежності регіону від Москви [6, с.110].

Однак, зусилля США щодо зміцнення стабільності, безпеки, забезпечення економічного процвітання і вдосконалення державного управління в регіоні на першому етапі мали помірний характер.

Після подій 11 вересня 2001 р. ставлення Вашингтона до Центральної Азії і характер співпраці з державами регіону різко змінилися. Почалося певне переформування політики в цьому регіоні, зокрема на перший план вийшли міркування, пов'язані з військовими завданнями і безпекою. Потреба тилового забезпечення військової операції США в Афганістані, а отже, і залежність від доступу до військової інфраструктури регіону взяли гору над прагненням сприяти політичним та економічним реформам, дотримання прав людини. Вашингтон став надавати більшого значення співробітництву в сфері безпеки з країнами, де у нього з'явилися бази, і геополітичні позиції США в регіоні в цілому [7, с.55]. Із зони другорядної уваги Центральна Азія перетворилася в регіон, який займав важливе місце в стратегії США, нехай навіть пов'язано це було не з його власною значимістю, а з допоміжною роллю в зусиллях по стабілізації становища в Афганістані.

На третьому етапі, коли вже потреба у військовій присутності військових підрозділів США в Афганістані відпала, перед новим керівництвом США, зокрема адміністрацією Б. Обама постала необхідність по новому визначити свої інтереси, вибудувувати пріоритети і взаємини в регіоні, причому в ситуації, коли готовність і здатність Росії до втручання у внутрішні справи своїх сусідів підвищилася. Більш того, довгострокова мета посилення впливу в Центральній Азії, яку переслідують і Москва, і Пекін, може збільшити напруженість між ними, та й між державами самого регіону. Суперництво двох держав спонукає центрально-азійські держави прагнути до того, щоб участь Заходу в справах регіону збереглася для стримування амбіцій Росії і Китаю.

Загалом на політику США в Центральній Азії на третьому етапі впливають такі чинники: відносини з Росією, КНР, Ісламською Республікою Іран, Туреччиною, Пакистаном і Індією, військова операція в Афганістані, проблема розширення НАТО, енергетичний чинник, координація стратегії з Євросоюзом, а також проблема радикального ісламізму.

Наприклад, з початку президентства Б. Обама його адміністрацією було окреслено зміцнення впливу США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і подальший розвиток відносин з Китаєм як пріоритетний напрямок зовнішньої політики. Зокрема ключовою проблемою (крім виходу з кризи) для адміністрації Б. Обама залишилося успішне завершення війни з міжнародним тероризмом (маються на увазі, перш за все, військові операції в Афганістані). Центрально-Азійський регіон залишається в колі пильної стратегічної уваги нинішньої адміністрації США, як основна їхня ресурсна база. Це загрожує для держав ЦА як новими викликами, так і новими можливостями по зміцненню геополітичного балансу в регіоні [8, с. 161].

В економіко-енергетичній сфері керівництво США щодо пострадянських країн ЦА на початковому етапі робило ставку на довгострокові проекти проведення в них ефективних ринкових реформ та подальшої їх економічної інтеграції у світові економічні структури. Ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Адміністрація президента США Б. Клінтона намагалася зміцнити незалежність

країн ЦА, зокрема було активно підтримано плани їхньої внутрішньої інтеграції, задля цього були значно розширені і обсяги економічної допомоги.

В цей період почала швидко зростати економічна зацікавленість Центральною Азією з боку США, оскільки американські економічні інтереси пояснювались, серед іншого, її межуванням з Російською Федерацією, Китаєм, Іраном, Афганістаном, а також Азербайджаном по кордону Каспійського моря. При цьому, на перший план виходять питання, які пов'язані з видобутком енергоносіїв, будівництвом транзитних трубопроводів, у тому числі в Каспійському регіоні, що у другій половині 90-х рр. ХХ ст. був визначений важливішою економічною та геостратегічною домінантою для США, зоною американських національних інтересів, а військова присутність у ЦА, серед іншого, дозволяла США забезпечити безпеку в зоні нафтогазових родовищ Каспійського моря [9, с. 463-519].

Для США фактори, які пов'язані з розташуванням Каспія на кордоні між Європою і Азією, на перехресті перспективних транспортних комунікацій, мають вагомге геополітичне значення. Найважливіше місце в американській стратегії в Каспійському регіоні займає створення розгалуженої мережі трубопроводів, і США зацікавлені в участі у відповідних проектах широкого кола країн, що є доцільним не тільки економічно, але і має актуальний характер багатостороннього міжнародного співробітництва [10, с. 170-172].

США беруть участь у цьому процесі, зокрема у його кредитно-фінансовому забезпеченні. Серед реальних успіхів американської політики, слід відзначити будівництво нафтопроводу «Баку-Тбілісі-Джейхан», через який азербайджанська та казахстанська нафта постачається до країн Європи [10, с. 169], що є одним з великих світових проектів та проміжною ділянкою щодо експорту сировини з Центральної Азії на захід.

Крім цього, у рамках політики диверсифікації транспортування вуглеводнів на зовнішні ринки, США демонструють позитивне ставлення до ефективної роботи Каспійського трубопровідного консорціуму, реалізації ідеї з будівництва Транскаспійського газопроводу для постачання природного газу до Європи, як пріоритетного завдання з транспортування енергоносіїв від туркменського до азербайджанського узбережжя по дну Каспійського моря, а також прокладання Трансафганського газопроводу для транспортування туркменського природного газу до Південної Азії.

США виходять з можливості вирішення своїх геополітичних проблем в Євразії, серед іншого, розглядаючи диверсифікацію системи трубопроводів на пострадянському просторі, як засіб створення більш широких і стабільних зовнішніх джерел енергозабезпечення своїх союзників в особі країн ЄС [2, с. 34]. Серед головних цілей США в ЦА у той період є: сприяння інтеграційній співпраці центральноазійських країн і Південної Азії в різних сферах, у тому числі включення північно-східних провінцій Афганістану до багатосторонніх економічних проектів за участі країн ЦА, Індії, Пакистану; закріплення американського капіталу у паливно-енергетичному секторі

центральноазійських країн; формування мережі транзитних транспортних шляхів з ЦА до Європи.

Після 11 вересня 2001 р. США вийшли на новий рівень взаєморозуміння і економічного співробітництва з урядами країн центральноазійського регіону [11, с. 20]. Так, у 2005 р. у стратегічних колах США презентували новий геополітичний проект, згідно з яким передбачено формування «Великої Центральної Азії» шляхом з'єднання у єдине геополітичне ціле країн ЦА і Афганістану [12].

Ядром нової регіональної стратегії був визначений «безпечний і процвітаючий Афганістан, що зв'язує Центральну Азію з Південною Азією», а її основу мали скласти зусилля, спрямовані на розвиток торгівлі і транспортних зв'язків між країнами ЦА і Афганістаном, удосконалення інфраструктури і мінімізацію торговельних бар'єрів. Згідно з позицією Держдепартаменту США у квітні 2006 року, сприяння «регіональній економічній інтеграції», поряд із забезпеченням американських інтересів у сфері безпеки та підтримкою демократичних і ринкових реформ, стає однією з основних цілей політики США у Центральній Азії [12]. У цьому контексті США звернулися до центральноазійських країн щодо сприяння у сфері логістики, запросив їх до участі у розробці проектів, спрямованих на побудову ефективної афганської економіки.

У вересні 2008 р. у США було затверджено план створення Північної мережі доставки невійськових вантажів до Афганістану, яка складалась з автомобільних і залізничних маршрутів, що проходили через Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, а Туркменістан відкрив повітряний коридор для гуманітарних поставок. Отже, країни ЦА стали важливою частиною логістичного ланцюжка для сил міжнародної коаліції, за допомогою якого у 2009 р. першу партію невійськових вантажів для американського контингенту було доставлено до Афганістану [13].

Комерційним інтересам США відповідає і інший шлях – розширення регіонального економічного співробітництва та диверсифікація економіки країн Центральної Азії за межі видобутку і експорту природних ресурсів. Тут Сполучені Штати можуть скористатися вступом Казахстану до Світової організації торгівлі в 2015 р., а також готовністю цієї країни і Киргизії підкоритися стандартам Ініціативи прозорості у видобувних галузях (ШВГ), щоб підштовхнути центрально-азійські держави до співпраці з міжнародними фінансовими інститутами. Це допоможе зробити діловий клімат в цих країнах більш відкритим і правовим. Стимулювання прозорості та підзвітності в цій області могло б сприяти досягненню цілей США щодо поширення в регіоні верховенства закону [14, с.50-56].

Посилення регіональної інтеграції держав Центральної Азії давно вже є однією з цілей політики США. Головним проектом у цій галузі слугує американська ініціатива Новий шовковий шлях (НШШ). Однак через те, що Сполучені Штати не готові підтримати цей проект фінансово, його реалізація швидше розчаровує, а довгострокові перспективи НШШ, та й можливості

регіональної економічної інтеграції в цілому, в кращому випадку проблематичні. Держави Центральної Азії, за винятком Туркменії, не виявляють готовності ні здійснювати регіональну економічну інтеграцію, ні створювати транспортну мережу, яка зв'язала б регіон з сусідами з Південної Азії. Китайський проект «Один пояс-один шлях» є для Центральної Азії переконливою альтернативою НШШ, і до того ж він забезпечений 46-мільярдним фондом, а також можливістю отримати фінансування від недавно створеного Азійського банку інфраструктурних інвестицій. Є й інші перешкоди, зокрема нездатність уряду США на сьогоднішній день знайти приватних інвесторів для НШШ, а також політичні, правові, організаційні проблеми та відсутність гарантій безпеки для бізнесу в Центральній Азії [15, с. 158].

В цілому економічна стратегія США в ЦА не передбачає серйозних інвестицій в соціально-економічний розвиток країн регіону і концентрується в основному на енергетичних і ресурсовидобувних секторах економіки [16, с. 5].

Мляві торгові відносини Сполучених Штатів з Центральною Азією, швидше за все, такими і залишаться. Падіння цін на нафту і зміни на світовому ринку енергоносіїв не тільки вдарили по тим, хто їх видобуває і експортує, але і зменшили потік інвестицій в енергетичний сектор регіону. Через високі бар'єри входу на центрально-азійський ринок для іноземного бізнесу і бідності населення країни регіону, можливо, за винятком Казахстану, не є привабливими об'єктами для американських і європейських інвесторів. Свідченням цьому є те, що за період з 1992 по 2014 рр. економічна допомога США п'яти державам Центральної Азії не дотягувала до 6,8 мільярдів доларів (без урахування інфляції): найбільшого розміру, 649 мільйонів доларів, вона досягла в 2010 р., коли чисельність американського контингенту в Афганістані склала 100 тисяч військовослужбовців. Уже в 2014 р. американська допомога регіону склала всього 148 мільйонів доларів [17].

В ідейно-ціннісному плані, зовнішня політика США стосовно країн пострадянського простору ґрунтується, як ми вже вище зазначали на пропаганді західних ліберально-демократичних цінностей. В рамках цієї ідеології США шукають і пропонують прийнятні форми взаємодії, зокрема пошуку можливих механізмів організацій економічного співробітництва і колективної безпеки. Тут важливим ключовим моментом постав пошук шляхів зміцнення незалежності країн ЦА, на що певною мірою був спрямований прийнятий у цьому ж році закон «Про підтримку свободи», який передбачав американську урядову допомогу новим незалежним державам, як безпосередньо так і через МВФ [18, с. 30].

Однак, згодом керівництво США змушене було відкинути попередній геополітичний підхід щодо Центральної Азії на користь довгострокової політики підтримки формування в регіоні демократичного ладу, вільного ринку та економічної інтеграції.

На сьогоднішній день США вже не ставлять завдання швидкої демократизації центральноазійського регіону в якості основоположного

принципу своєї зовнішньої політики. В 2000-х рр. американська адміністрація усвідомила, що встановлення демократії не зводиться до формального запровадження в країнах ЦА механізмів виборів, які залежать від визрівання внутрішніх умов і створення соціально-економічної і політичної інфраструктури, що вимагає багаторічних зусиль. На сьогодні США користуються методом «розумної» сили, коли перевага віддається не військовим діям, а політичним і економічним методам, а також дипломатії і культурним зв'язкам. Крім того, передбачалося акцентувати увагу на ролі освіти і неурядових організацій в поступовому просуванні демократії в центральноазійському регіоні [13, с.45].

У той же час Центральна Азія стає менш відкритою для американського впливу і програм з розповсюдження демократії. Особливо це стало помітним після того, як у ряді країн пострадянського простору в середині 2000-х рр. відбулися «кольорові революції». Кольорові революції викликали у більшості керівників центральноазійських держав негативну оцінку. При цьому США приписувалася роль ініціатора і фінансиста цих революцій. Центральноазійські лідери з підозрою ставляться до діяльності США щодо поширення демократії, вважаючи, що мета Америки – організувати нові «кольорові революції». Жорстке обмеження ЗМІ, громадянського суспільства, роботи місцевих та міжнародних неурядових організацій сильно звужують простір для діяльності США по просуванню демократії і захисту прав людини, і ситуація в цій області буде змінюватися в кращому випадку повільно.

Таким чином, центральноазійські країни не домоглися особливого прогресу в сфері демократизації, побудови відкритих суспільств, заснованих на ідеях вільного ринку, а також забезпечення верховенства закону і прав людини.

В цілому більшість експертів характеризують зовнішню політику США в цій сфері як суперечливу і непослідовну. При цьому в нинішньому середовищі виділяють три серйозні помилки, які допускає США у своїй зовнішній політиці щодо країн ЦА:

- при вирішенні різних проблем держав регіону США навіть не намагалися узгодити позиції різних державних відомств;
- не враховувалася специфіка країн і народів ЦА і регіону в цілому;
- дії США не були скоординовані з діяльністю інших зовнішніх акторів [19].

В якості основної причини пасивності США в ЦА західні експерти також називають недосвідченість президента Б. Обами в міжнародних справах і, головне, несприятливу для США ситуацію в національній та світовій економіці.

Тому, в новій ситуації США необхідно було подолати внутрішні структурні протиріччя своєї політики, а також вирішити три найважливіші проблеми, до яких відносяться:

1. Недовіра держав ЦА до зусиль США по встановленню демократії в країнах регіону. Мабуть, перш ніж почати впроваджувати свою центральноазійську політику, Білому дому для поліпшення свого іміджу, слід було б зміцнити контакти з урядами країн регіону.

2. Протидія Росії, яку не влаштовує політика США.

3. Ситуація в Афганістані.

Американські експерти також досить скептично оцінили перспективи реалізації концепції «Великої Центральної Азії» (ВЦА) [20, с. 71].

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можемо зробити наступні висновки:

1. Формуючи свою політику по відношенню до пострадянських країн Центральної Азії, США перш за все виходить із власних національних інтересів, сутність яких полягає у закріпленні провідної ролі США як світового геополітичного лідера.

2. Характеризуючи процес реалізації зовнішньої політики США стосовно країн ЦА, слід зазначити, що його слід розглядати у трьох аспектах: безпековому, економіко-енергетичному, ідейно-цінісному.

3. Через призму цих аспектів нами також було здійснено періодизацію зовнішньої політики США щодо пострадянських країн ЦА, яка охоплює три етапи:

- перший етап охоплює період від розпаду СРСР в 1991 р. до терактів 11 вересня 2001 р.;

- другий етап був пов'язаний з боротьбою США із світовим тероризмом, звідки випливала і потреба у тиловому забезпеченні військової операції США в Афганістані, де країнам ЦА відводилася керівництвом США важлива роль;

- третій етап розпочався в середині 2000 р. і пов'язаний був з корекцією зовнішньополітичної стратегії США в регіоні в напрямку реалізації політики «розумної сили». В цей період США відмовляється від нав'язування в регіоні західних ліберально-демократичних цінностей і роблять акцент на економічну співпрацю, перш за все в енергетичній сфері.

Основними чинниками, які впливали на еволюцію зовнішньої політики США щодо країн ЦА ми в першу чергу відносимо процеси традиціоналізації; периферизації та глобалізації, які в цей час проходять у центральноазійських суспільствах. До вищезазначених чинників також слід віднести: загострення внутрішньополітичних процесів у країнах ЦА; активізацію в них екстремістських і терористичних організацій різного спрямування; високий рівень транзитності виготовленої в Афганістані наркотичної продукції через територію країн ЦА; проблеми міграції та маргіналізації центральноазійських міст; екологічну деградацію і водний дефіцит; підвищену конфліктогенність етноконфесійного характеру у всередині центральноазійських суспільств; небажання керівництва США враховувати регіональні історичні та етнокультурні особливості центральноазійського регіону тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Парамонов В., Строков А. Экономическое проникновение Китая в Центральную Азию: состояние, проблемы и перспективы. *Центральная*

- Евразия*. 13.06.2012. URL: <http://ceasia.org/ekonom/601-2012-06-12-19-11-22.html>
2. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. М.: Наследие Евразии, 2008. 248 с.
 3. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. М.: Наследие Евразии, 2008. 248 с.
 4. Васильев Л. Некоторые особенности политики мировых держав в Центральной Азии. *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. 2012. № 17. С. 140-163.
 5. Габдуллин Э. Центральная Азия: геополитика, безопасность, сценарии развития. *Центральная Азия и Кавказ*. 2011. Т. 14. № 1, С. 26-41.
 6. Лебеденко С. Центральна Азія в контексті зовнішньої політики США: аналіз та перспективи. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. Вип. 21. С. 108-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2017_21_21.
 7. Гаврилина Е. Центральная Азия: многовекторность или новый курс? Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. Т. 3. № 11. С. 54-56.
 8. Казанцев А. Политика США в постсоветской Центральной Азии: характер и перспективою. *Вестник МГИМО Университета*. 2012. № 4 (25). С. 155-164.
 9. Городня Н. *Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 - 2013 рр.): монографія*; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ: Принт-Сервіс, 2014. 526 с.
 10. Жильцов С. Трубопроводная архитектура в Каспийском регионе: итоги и перспективы. *PolitBook*. 2015. № 2. С. 168-176.
 11. Лапенко М. Конструирование региона Центральной Азии: внутренние и внешние аспекты. *Актуальные проблемы современных международных отношений*. 2014. №3. С. 15-22.
 12. *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*. Ed. By G. Chuftrin. Oxford : Oxford University Press. 1999. P. 139.
 13. Погорельский А. В. Роль неправительственных организаций в реализации целей и задач внешней политики США. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. №1. С. 40-46.
 14. Лаумулин М. Центральноазиатская политика США при президентстве Б. Обамы. *Центральная Азия и Кавказ*. 2010. Т. 13. № 4. С. 47-61.
 15. Демиденко С. КНР и государства ЦАР. *Центральная Азия. Геополитика и экономика региона*. М., 2010. С. 143-161.
 16. LeVine S. Does Central Asia matter? A response to Dan Drezner Foreign Policy. URL: <http://foreignpolicy.com/2010/10/06/does-centralasia-matter-a-response-to-dan-drezner>.
 17. Sokolsky R., Stronski P. How Much Should the United States Still Care About Central Asia? *EurasiaNet*. URL: <http://www.eurasianet.org/node/76981>.

18. Земсков В. Н. Стратегия США в Центральной Азии. *Вестник МГИМО Университета*. 2013. № 2 (29). С. 28-32.
19. Drezner D.W. On forfeiting the Great Game. *Foreign Policy*. URL: <http://foreignpolicy.com/2010/10/06/on-forfeiting-the-great-game>.
20. Морозов Ю.В. Стратегические проекты Китая, России и Соединенных Штатов для Евразии. *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. 2016. № 21. С. 62-77.